

Tuksneša tārtiņš *Charadrius leschenaultii* – negaidīts ciemiņš Latvijā

MATĪSS
RIHERTS

Pirmais iespaids

“Putnam kājas lidojumā pavisam nedaudz pārsniedz stūrspalvu galus. Kakla sānos nav melna laukuma (kā tas būtu jūras tārtiņam *Charadrius alexandrinus* riesta tērpā), bet uz krūtīm ir rūsgans laukums tūlīt zem baltā kakla. Knābis un arī laukums no acs līdz auss apvidum, kā arī pieres daļa melna, kas kopā atgādina masku (šādu iespaidu vēl vairāk rada krēsla un attālums, kas šķir mani no tārtiņa), kurā pie knābja pamatnes saskatāmi divi nelieli gaišāki laukumiņi. Arī knābis izskatās resnāks un garāks nekā jūras tārtiņam. Aplūkojot putnu tuvāk, kājas izskatās pelēcīgas. Galvas virspuse un pakausis brūnpeļēks – spārnu un muguras krāsā. Tas izskatās lielāks nekā smilšu tārtiņš, tātad lielāks arī par jūras tārtiņu. Putnam lidojot, uz spārniem redzama balta svītra. Astes spalvu gali tumši (melngani), kas labi redzami ne vien lidojumā, bet arī tam stāvot. Tātad pēc visām pazīmēm tā vien šķiet, ka tas nav nedz jūras tārtiņš, nedz arī kāda cita pie mums sastopama tārtiņu suga, bet gan jauna suga Latvijā.” Šādi ir mani pirmie pieraksti par Latvijā novēroto jauno putnu sugu – tuksneša tārtiņu *Charadrius leschenaultii*. Ar tiem un dažām ne visai veiksmīgām fotogrāfijām būtu jāsamierinās, ja putns būtu aizlidojis kaut divas dienas agrāk (11. jūlijā) vai es nebūtu ziņojis par atradumu savlaicīgi un 12. jūlijā nebūtu atbraukuši citi putnu vērotāji. Tomēr ciemiņš šeit uzturējās vismaz četras dienas (no 10. līdz 13. jūlijam), manis teiktais sasniedza dzirdīgas ausis, un atradumu apskatīja arī citi Latvijas ornitologi. Jau tad zināju, ka ar tām fotogrāfijām, ko man

izdevās iegūt, nepietiks, lai pārliecināši noteiktu sugu (nerunājot jau nemaz par pasugu). Tādēļ galvenās pazīmes pierakstīju jau pirmajā dienā, jo zināju, ka mani pieraksti varētu būt visai nozīmīgi, ja šis bridējputns vairs netiktu novērots. Tuksneša tārtiņu 2007. gada 10. jūlijā Ragaciema jūrmalā netālu no bākas pamanīju ap plkst. 21.00. Tā kā bija lietains laiks, jau krēsloja. Kā jau ierasts, braucu gar jūras krastu ar velosipēdu, bet šoreiz daudz apkārt neskatījos, jo biju sev nospraudis mērķi – pārbaudīt, kādā stāvoklī ir upes tārtiņa ligzda (3 no 4 olām tika izperētas nākamajā dienā). Pēkšņi pamanīju kādu gaišāku bridējputnu, kas aizlidoja Rīgas virzienā, bet nekūr tālu – pēc 30 m tas atkal nolaidās lieldaļā. Jau pašā sākumā domāju, ka tas ir kāds tārtiņš, jo uztraukumā tas klanīja galvu. No Latvijā sastopamajām tārtiņu sugām tas visvairāk atgādināja jūras tārtiņu, lai gan nodomāju, ka tad tam būtu jābūt ļoti netipiskam šīs sugas pārstāvim. Tiesa, tas vairāk atgādināja vai nu Mongolijas tārtiņu *Charadrius mongolus*, vai tuksneša tārtiņu *Charadrius leschenaultii*, taču sākumā šādu iespēju negribēju pieļaut, jo tās taču ir sugas, kas Latvijā vēl nebija sastaptas. Tikai vēlāk, kad biju apsvēris visas pazīmes, kas tik tiešām liecināja par jaunu sugu Latvijā, zvanīju Oskaram Keišam un ziņoju par novērojumu. Visu vērošanas laiku putns daudz apkārt nelidoja, bet uzturējās apmēram vienā un tajā pašā vietā – turpat, kur 11. un 12. jūlijā (tikai 13. jūlijā tas bija nedaudz vairāk pavirzījies gar jūras krastu uz ziemeļrietumu pusi – tuvāk bācai). Iepriekšējo reizi, kad šo vietu apskatīju 6. jūlijā, neko “aizdomīgu” nemanīju.

Noteikšana

Jāatzīst, ka šīs sugas noteikšana man sagādāja grūtības, jo putns ir ļoti līdzīgs Mongolijas tārtiņam. Iespējams, citiem tā varētu likties tikai taisnošanās, bet šādos apstākļos (krēslā) mana optika (6×30 binoklis un digitālais fotoaparāts Kodak

EasyShare CX7430) sīku nianšu saskatīšanai nebija piemērota. Literatūrā (Garner *et al.* 2003) ir izteikts ierosinājums Mongolijas tārtiņu iedalīt divās grupās – “īstajā” *C. mongolus* (ar pasugām *mongolus* un *stegmanni*) un *C. atrifrons* (*pamirensis*, *atrifrons* un *schaeferi*). Tuksneša tārtiņam ir trīs pasugas: *C. leschenaultii leschenaultii*, *C. l. crassirostris* un *C. l. columbinus*. Uzreiz var izslēgt Mongolijas tārtiņa pasugas *mongolus* un *stegmanni*, jo jūlijā šiem putniem virs kanēļkrāsas krūtīm būtu redzama melna svītriņa, tumšas zīmes uz sāniem, kā arī krūtīs būtu tumšāks sarkanīgas nekā Ragaciemā novērotajam tārtiņam. Tātad mūsu novērotais putns ir vai nu tuksneša tārtiņš vai Mongolijas tārtiņa otrā pasugu grupa (*C. atrifrons*). Pirmkārt, viena no vissvarīgākajām šo putnu atšķiršanas pazīmēm ir knābis. Tuksneša tārtiņam tas ir masīvāks, ar spicāku galu, un attālums no tā gala līdz knābja naga (paugura) ieliekumam ir lielāks par atlikušo daļu līdz pamatnei (*C. atrifrons* – otrādi). Otrkārt, jāpievērš uzmanība baltajai spārna svītrai – tuksneša tārtiņam tās aizmugurējā (platākajā) daļā (uz primārajām līdspalvām) redzams izliekums, bet *C. atrifrons* tā ir vienmērīga platuma. Treškārt, tuksneša tārtiņam kājas lidojumā nedaudz pārsniedz stūrspalvu galus un ir pelēkdzeltenīgas, bet *C. atrifrons* tās beidzas līdz ar astes spalvu galiem un ir tumšākas – pelēki melnas (Mullarney *et al.* 1999). Ceturtkārt, tuksneša tārtiņam tumšā svītra astes galā ir izteiktāka un vairāk kontrastē ar pārējo asti nekā *C. atrifrons*. Vēl viena atšķirība ir abu putnu sugu auguma starpība (tuksneša tārtiņš ir lielāks nekā Mongolijas tārtiņš), taču to es minētu kā drošu atšķiršanas pazīmi tikai tad, ja tuvumā ir ar ko salīdzināt. Pasugas noteikšanā dažādu ornitologu viedoklis atšķirās, tomēr beigās, pateicoties zviedru eksperta Ērika Hirsfelda (*E. Hirschfeld*) slēdzienam, tika panākta vienošanās, ka Ragaciemā novērotais tārtiņš pieder vai nu pasugai *crassirostris* vai *leschenaultii*. Pasuga *columbinus*

tika izslēgta, jo jūlijā tā jau būtu pēcligzdošanas tērpā, bet mūsu novērotajam putnam spalvu maiņa vēl nebija manāma un knābis bija resnāks, nekā tam vajadzētu būt *columbinus*. Arī sejas maska pēdējam šajā laikā būtu mazāk izteikta. Kas attiecas uz tārtiņa vecumu un dzimumu, šajā ziņā visi bijām vienprātis: tas bija vecais (*ad.*) tēviņš. Nav šaubu, ka tas ievērojami atvieglāja sugas un pasugas noteikšanu. Līdz ar to Latvijā tika konstatēta 336. putnu suga – tuksneša tārtiņš.

Izplatība

Vislielākās (reizē arī vistālāk uz austrumiem novietotās) ligzdojošo tuksneša tārtiņu populācijas sastopamas Vidusāzijā, taču ligzdošanas apgabals plešas arī uz rietumiem – Tuvajos Austrumos un Rietumeiropā. Šī suga ligzdo stepē, tāpēc ligzdošanas vietu atrašanās un populāciju blīvums ik gadus variē (Hirschfeld *et al.* 2000) atkarībā no nokrišņu daudzuma. Diemžēl tuksneša tārtiņu skaits ir samazinājies, līdz ar to suga ir apdraudēta (Burfield, van Bommel 2004). Eiropā esošā ligzdojošo putnu populācija tiek vērtēta ap 1000–1800 pāru (Burfield, van Bommel 2004). Pasaulē – mazliet mazāk nekā 200 000 indivīdu, no kuriem 10 000 pieder pasugai *columbinus*, 65 000 – *crassirostris*, 125 000 – *leschenaultii* (del Hoyo *et al.* 1996, cit. pēc Hirschfeld *et al.* 2000). Tuksneša tārtiņa populācijas ir sadalītas četrās ģeogrāfiskās grupās (Hirschfeld *et al.* 2000):

1) Tuvo Austrumu grupai (ligzdo Sīrijā, Rietumirānā, Armēnijā, Azerbaidžānā un Afganistānas dienvidos) pieder pasuga *columbinus*, kas šeit uzturas no marta līdz jūnijam. Tieši šīs grupas putni ligzdo vistuvāk Eiropai un ziemo Sarkanās jūras, Ēģiptes un Sudānas piekrastē;

2) Aizkaukāza (Armēnija, Austrumazerbaidžāna) grupas tuksneša tārtiņi *crassirostris* ziemo Arābijas pussalas piekrastē;

3) Aizkaspijas grupas (Kaspijas jūras austrumu krasts līdz Austrumkazahstāna) pārstāvji *crassirostris* arī ziemo Arābijas pussalā, taču vairāk gar tās austrumu piekrasti;

4) Austrumu grupas (Austrumkazahstāna, Kirgiztānas austrumi, Mongolija, Ķīnas ziemeļi un Dienvidsibīrija) pasuga *leschenaultii* migrē gan uz Austrumāfriku, gan Indonēziju.

Sastopamība kaimiņvalstīs

Lietuvā un Igaunijā tuksneša tārtiņš nav sastapts. Krievijā tas ligzdo tās dienvidu daļā (Hirschfeld *et al.* 2000), kas tomēr ir samērā tālu no Latvijas. Skandināvijas valstīs šis putns ir rets maldu viesis. Zviedrijā tas konstatēts 10 reizes, sākot ar 1938. gadu (SOF 2008). Pēdējos gados novērojumu skaits strauji pieaudzis. Somijā tas novērots astoņas reizes, sākot ar 1964. gadu (BirdLife Suomi 2008). 21. gs. sākumā arī šeit tas redzēts biežāk (trīs reizes). Abās valstīs visvairāk novērojumu ir vasaras vidū (jūnijā un jūlijā), lai gan Somijā biežāk tas novērots jūnijā (seši gadījumi), bet Zviedrijā vairāk augustā (seši novērojumi). Droši vien tas apstiprina tikai to, ka, migrējot (un nomaldoties no kursa) no ligzdošanas apgabaliem, attiecīgi ātrāk tas ierodas Somijā (austrumos). Savukārt Norvēģijā līdz 2001. gadam tas konstatēts vien divas reizes (Birding Norway 2008).

Klimata pārmaiņu vēstnesis vai nejaušība

Kaut gan tuksneša tārtiņš bija iekļauts 50 Latvijā sagaidāmo sugu sarakstā (Celmiņš u.c. 2008), tomēr, domājams, pārsteigti bijām visi.

Tuksneša tārtiņš
Ragaciemā 13.07.2007.
Foto: A. Dimperāns/birdphoto.lv

Nezinu, cik cilvēku redzēja šo putnu, bet zinu, ka katrs no tiem ieguldīja savu laiku un pūles. Turklāt katram droši vien bija savs viedoklis. Dažs nodomāja: “Kāda veiksmē, jauna suga Latvijā!” Kāds cits: “Globālā sasilšana ir neizbēgama!” Vēl cits: “Atkal jau tie ornitologi neliek putniem mieru. Kad reiz viņi sāks dzīvot savu dzīvi?” Interesanti būtu uzzināt, ko par to visu domāja pats “vaininieks” – tuksneša tārtiņš. Vai viņš zināja, ka tiek vērots, ka ir uzmanības centrā? Vai viņš apjauta, cik lielu sabiedrības interesi ir izraisījis? Šie jautājumi ir atklāti, dziļāku diskusiju vērti, tāpēc tie ir interesanti ikvienam istenam dabas draugam. Tādēļ aicinu ikvienu nesēdēt malā, bet spēt saskatīt to radošo atklājēja spēku, kas mājo ikvienā no mums, un varbūt tieši Jums paveiksies nākamreiz! Nobeigumā gribētu pateikties Agrim Celmiņam, Kārlim Milleram, Mārim Jaunzemim, Ērikam Hirsfeldam, Oskaram Keišam un citiem, jo bez viņu palīdzības daudzi tā arī neuzzinātu par šo jauno, krāšņo un eksotisko viesi!

Autora adrese:
Rīgas Valsts 1. ģimnāzija,
Raiņa bulvārī 8, Rīgā, LV-1050;
zanellii@yahoo.com

Literatūra

Birding Norway. 2008. The Norwegian list. <http://www.birdingnorway.no/norwaylist/index.htm> (aplūkots 10.02.2008.).

Birdlife Suomi. 2008. Aavikkotylli *Charadrius leschenaultii*. <http://www.birdlife.fi/havainnot/rk/rk-data3.shtml> (aplūkots 10.02.2008.).

Burfield I., van Bommel F. 2004. Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status. Birdlife International, Cambridge, UK, xxvi + 374 pp.

Celmiņš A., Jaunzemis M., Matrozis R.

2008. Latvijas putni. http://www.putni.lv/index_next.htm (aplūkots 10.02.2008.).

Garner M., Lewington I., Slack R., 2003. Mongolian and Lesser Sand Plovers: an identification review. Birding World 16: 377–385.

Hirschfeld E., Roselaar C.S. (Kees), Shirihai H. 2000. Identification, taxonomy and distribution of Greater and Lesser Sand Plovers. British Birds 93: 162–189.

del Hoyo J., Elliott A., Sargatal J. (eds). 1996. Handbook of the Birds of the

World. Vol. 3. Hoatzin to Auks. Lynx Edicions. Barcelona, Catalonia.

Mullarney K., Svensson L., Zetterström D., Grant P. J. 1999. The most complete field guide to the birds of Britain and Europe. Harper Collins Publishers. London, UK.

SOF Sveriges Ornitologiska Förening. 2008. Ökenpipare / Greater Sand Plover *Charadrius leschenaultii*. <http://www.softnet.org/index.asp?lev=4507&typ=1>